

JĘZYKOZNAWSTWO*Marian Wójtowicz*

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza

**O IMIONACH PISARZY
EWANGELIARZA ARCHANGIELSKIEGO Z 1092 ROKU****On Names of the Scribes of the *Arkhangelsk Gospel* 1092**

ABSTRACT: Scribes of the oldest part of the manuscript posted their names in two notes. In the first note the final letter of the scribe's name is seriously damaged. It is generally believed that his name was Mićьka (Мицька). The author proves that the scribe's name is a derivative from the suffix –ko (Мицько). In the second note the name of the scribe is heavily damaged in the initial part, which results in a number of interpretations. According to the author's studies the name of the scribe was Potamij (Потамий, gr. Πόταμος).

KEYWORDS: Russian anthroponymy, Old Russian personal names, names of the scribes, *Arkhangelsk Gospel* 1092

Najstarsza część *Ewangeliarza Archangielskiego*, obejmująca karty 1–177 rękopisu, jest wynikiem pracy trzech kopistów o różnych umiejętnościach i doświadczeniu pisarskim, pochodzących zapewne z tego samego staroruskiego obszaru językowego. Jej podstawę stanowi obszerny tekst (k. 1–175) spisany przypuszczalnie w tym samym czasie przez dwóch pisarzy z odrębnych oryginałów. Pracę nad kodeksem rozdzielono w ten sposób, że pierwszy pisarz przepisał tekst znajdujący się na kartach 1–76v, a tekst na kartach 77–175 (pierwszych 5 wierszy) wyszedł spod pióra drugiego pisarza. Pismo na kartach 175 (15 następnych wierszy) –177 należy do trzeciego pisarza. Imienia pierwszego pisarza nie znamy, gdyż nie pozostawił żadnej notatki, natomiast drugi i trzeci pisarz zamieścili krótkie zapisy,

w których każdy z nich, zgodnie z powszechnym wśród kopistów zwyczajem, wymienił swoje imię.

Imię drugiego pisarza zawiera zapis na karcie 175 rękopisu. Opublikował go jeden z pierwszych badaczy kodeksu, kustosz Publicznej Biblioteki w Petersburgu, Afanasij Buczko, wkrótce po ukazaniu się informacji o odnalezieniu Ewangeliarza¹. Zapis kończy się słowami: (...) Бѣте и прѣстите ѡубогѣю мою дѣю мене грѣшнаго рекъше мичька (s. XLII). Imię pisarza w tej postaci podają: Izmań Srezniewski², Ewfimij Karski³, Nikołaj Durnowo⁴ i inni badacze. W recenzji faksymilowego wydania z 1912 roku *Ewangeliarza Archangielskiego* Karski traktuje imię *Мичька* jako formę mianownika l. poj., por., np.: „Приписка (...), принадлежащая Мичке”, „... за припиской Мички” (s. 51)⁵. Tej formy imienia używa również N.N. Durnowo w swojej recenzji wspomnianego wydania kodeksu, por., np.: „...какой-то пресвитер, – не Мичка”, „...пресвитера с Мичкой” (s. 709), „...написан современником Мички” (s. 706)⁶. Imię „Мичька” (w cudzysłowie) wymieniono w szczegółowym opisie *Ewangeliarza Archangielskiego* zamieszczonym w katalogu ksiąg rękopiśmiennych XI–XIII w.⁷ Ta właśnie postać imienia jest powszechnie używana w różnych opracowaniach naukowych⁸.

W ostatnim wydaniu *Ewangeliarza*, którego tekst został przygotowany do druku przez Lidie Żukowską, końcowy fragment zapisu drugiego pisarza przedstawia się następująco: (...) Бѣте. и прѣстите ѡубогѣю мою. дѣю. мене грѣшнаго. рекъше.

¹ А.Ф. Бычков, *О вновь найденном пергаменном списке Евангелия*, „Записки Академии наук”, С.-Петербург 1877, t. 29, 1, s. 97–112. Artykuł przedrukowano w niezmienionej postaci [w:] „Сборник Отделения русского языка и словесности Академии наук”, С.-Петербург 1877, t. 17, s. XXV–L.

² И.И. Срезневский, *Древние памятники русского письма и языка (X–XIV веков). Общее по-временное обозрение*, изд. 2-е, С.-Петербург 1882, kol. 32.

³ Е.Ф. Карский, *Славянская кирилловская палеография*, Ленинград 1928 (reprint Moskwa 1979), s. 301.

⁴ Н.Н. Дурново, *Введение в историю русского языка*, Moskwa 1969, s. 53; id., *Очерк истории русского языка*, Moskwa – Ленинград 1924, s. 354.

⁵ Е.Ф. Карский (rec.), *Архангельское Евангелие 1092 г. По поводу издания Румянцевского музея (М., 1912)*, „Русский Филологический Вестник” 1913, t. LXIX, s. 467–477, przedruk [w:] *Труды по белорусскому и другим славянским языкам*, Moskwa 1962, s. 44–51.

⁶ Н.Н. Дурново (rec.), *Архангельское Евангелие 1092 года. Издание Румянцевского музея, Moskwa 1912*, „Известия Отделения русского языка и словесности Санкт-Петербургской АН”, 1913, t. XVIII, 2, s. 348–352;

⁷ *Сводный каталог славяно-русских рукописных книг, хранящихся в СССР, XI–XIII вв.*, Moskwa 1984, s. 44, 388.

⁸ Nr.: Н.Н. Розов, *Книга древней Руси, XI–XIV вв.*, Moskwa 1977, s. 106. Autor pisze: „И свое имя он назвал в такой унижительной форме „Мичка”; Б.С. Сапунов, *Книга в России в XI–XIII вв.*, Ленинград 1978, s. 113. Formę Мичько podaje V. Kiparsky, *Russische historische Grammatik I*, Heidelberg 1963, s. 32.

мичьк⁹. W zapisie zwraca uwagę forma imienia bez końcowej samogłoski. W indeksie wyrazów na s. 654 wydawca umieścił po literze κ wielokropki, co wskazuje na daleko posuniętą ostrożność w stosunku do kształtu końcowej litery imienia w rękopisie. Kilka lat później zapis drugiego pisarza opublikowała Lubow Stolarowa, która zamieściła bardzo dokładny opis obecnego stanu jego zachowania¹⁰. W końcowej części zapisu autorka podaje formę мичька, rekonstruuje w wyrazie рекъ[ш]e mało wyraźną literę ш, natomiast nie omawia stanu zachowania końcowej litery imienia. W tej sytuacji można by zapytać o kształt końcowego znaku graficznego (lub jego części), który znajdował się w imieniu pisarza w czasie (styczeń 1877 r.), gdy Byczkow zajmował się rękopisem. Należy dodać, że w niektórych miejscach rękopisu, np. na początku zapisu na k. 174v, atrament uległ zatarciu, są też ślady stosowania środków chemicznych w celu uwidocznienia nieczytelnego tekstu¹¹. Trudno dziś dociec, czy znak ten był dostatecznie wyraźny albo w takim stopniu rozpoznawalny, że mógł być zidentyfikowany (odczytany) jako litera а, czy też badacz ten kierował się np. przesłankami morfologicznymi lub analogią do imion innych pisarzy, np. imienia Дѣмѣка z Ewangeliarza 1092–1115 r. (lub kon. XII(?) w.) oraz Nowogrodzkich Minei 1095–1096 r.

Problem identyfikacji końcowej litery imienia pisarza może być wyjaśniony poprzez analizę pozostałości po znakach pisarskich, występujących po literze κ. W elektronicznej wersji rękopisu *Ewangeliarza Archangielskiego*, udostępnionej przez Rosyjską Bibliotekę Państwową (РГБ)¹², na karcie 175 trudno jest dostrzec gołym okiem zarys końcowego znaku w imieniu pisarza, który można byłoby przyporządkować konkretnej literze alfabetu cyrylicznego. Jednakże po ośmiokrotnym powiększeniu miejsca za literą κ, staje się widoczny pionowy element litery (laska), który jest niemal taki sam jak laska litery κ. Z lewej strony laski, tuż przy jej górnej krawędzi, znajduje się punkt w postaci kropki, podobny punkt jest widoczny również z lewej strony przy dolnej krawędzi. Są to punkty styczne utraconej części litery z jej laską. Po lewej stronie, w niewielkiej odległości od laski, znajduje się trzeci punkt. Pomiedzy nim a punktem styczonym przy górnej krawędzi laski widać pośrodku kreseczkę, którą można zinterpretować jako pozostałość po linii łączącej oba punkty. Nad nią widać rozmytą atramentową plamkę, będącą częścią poziomej kreseczki stawianej na wierzchołku litery. Brakuje kreski łączącej wysunięty w lewo trzeci punkt z punktem styczonym przy dolnej krawędzi laski. Na podstawie

⁹ *Архангельское Евангелие 1092 года. Исследования. Древнерусский текст. Словоуказатели*. Москва 1997, s. 391.

¹⁰ Л.В. Столярова, *Свод записей писцов, художников и переплетчиков древнерусских пергаменных кодексов XI–XIV веков*, Москва 2000, s. 36–37.

¹¹ *Сводный каталог славяно-русских рукописных книг...*, s. 44.

¹² Wersja elektroniczna: <http://www.rsl.ru> (электронная библиотека).

szczałkowo zachowanej lewej części litery można wnosić, że była to trójkątna pętla litery **а**.

Identyczny wariant litery z poziomą kreseczką na wierzchołku występuje w tym samym wierszu w wyrazie **грѣшьнааго** przed literą **г**. Zrekonstruowana litera nie sięga górnej linii wiersza, jest usytuowana niżej w stosunku do litery **к**. Po literze **а**, w połowie jej wysokości, znajduje się kropka lekko uszkodzona z lewej strony, a za kropką otwór po zszyciu pergaminowych kart. Tak więc końcowy wyraz zapisu ma postać **мицьк[а]**. Nie jest to jednak forma mianownika liczby pojedynczej.

W staro-cerkiewno-słowiańskim i staroruskim wyrazy, występujące w zdaniu po wyrazie **рекъше (рекъши)** 'to jest' (dawne part. praeter. act. I od czas. речи, речи) pozostawały w związku zgody z wyrazami poprzedzającym ten wyraz, np.: ... **своимъ оученикомъ, рекъше с(ва)гънимъ апо(сто)ломъ** (Kodeks supraski 11,12)¹³, ... **не възъмъдѣа трѣднааго, рекъше ц(ѣса)ръствия вѣчьнааго** (Kodeks supraski 558, 12)¹⁴, ... **обращение твоѣ, рекъше подѣбъжище твоѣ, пристаниште твоѣ** (Izbornik 1073 r.)¹⁵, ... **скора, рекше бѣлка** (Latorpis twerski 1408 r.)¹⁶, ... **си же пишемъ вамъ пастухом, рекше игуменом и учителем** (Synodyk 1552 r.)¹⁷. W związku wyrazowym ... **простите (...) мене грѣшьнааго, рекъше мицька** imię pisarza występuje w bierniku l. poj. Pisarz **Дѣмъка** używa w tym kontekście formy enklitycznej zaimka: ... **простите мѧ оубогаго, ... простите мѧ грѣшьнааго** (Nowogrodzka mineja 1095–1096 r.)¹⁸. Forma biernika stanowi podstawę do rekonstrukcji mianownika **мицько**.

Imię pisarza reprezentuje formację z przyrostkiem **-ько**. W okresie staroruskim formant **-ко** (< -ько, -ько) wykazywał szczególną aktywność w tworzeniu derywatów od imion osobowych. Służył do tworzenia formacji hipokorystyczno-deminutywnych od pełnych form słowiańskich imion złożonych, np.: **Всеволодъко** (Давидович) 1127 r. (ŁL), **Володимерко** 1152 r. (ŁL), **Перентъжько** 1213 r. (IL) oraz od podstaw skróconych, np.: **Вьшко** 1162 r. (IL), **Вяцько, Вячко** (Святославич) 1167 r. (NL), **Радъко** 1086 r. (ŁL), 1183 r. (NL)¹⁹. Rzadziej był wykorzystywany formant **-ька**, jak np. w przytaczanym imieniu **Дѣмъка** (: Домажир,

¹³ *Старославянский словарь (по рукописям X–XI веков)*. Под ред. Р.М. Цейтлин, Р. Вечерки и Э. Благовой, Москва 1994, s. 581.

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ И.И. Срезневский, *Словарь древнерусского языка* (репринтное издание), т. III, Москва 1989, kol. 119.

¹⁶ Ibidem, kol. 381.

¹⁷ *Словарь русского языка XI–XVII вв.*, z. 22, Москва 1977, s. 140.

¹⁸ Л.В. Столярова, *Свод записей писцов...*, s. 46–48.

¹⁹ Przykłady pochodzą z latorpisów: *Лаврентьевская летопись*, вып. 1–3, Ленинград 1926–1928, przedruk Москва 1962 (skrót – ŁL), *Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов*, Москва – Ленинград 1950 (NL), *Ипатьевская летопись*, С.-Петербург 1908, przedruk Москва 1962 (IL).

Доманег, Домаслав itp.)²⁰, ale i w tym wypadku obserwuje się wahania związane z wyborem przyrostka, por.: ...раба своего Дѣмъкоу 1095–1096 г., ...рабоу своему Дѣмъкѣ 1096 г., ...раба своего Якова, а мирьскы Дѣмъка 1095–1096 г.²¹ Wkrótce po przyjęciu przez Ruś chrześcijaństwa stały one się wzorem do tworzenia formacji ekspresywnych od imion chrzestnych np. od form pełnych: *Василько* 1092 г. (ŁL), *Василко Ростиславиць* 1097 г. (NL), *Василко Святославиць* 1132 г. (ŁL), *Иванко Захарьич* 1106 г. (ŁL), *Иванко Павловиць* 1134 г. (NL), *Михалко Вячеславиць* 1129 г. (ŁL), *Романко* 1197 г. (ŁL), a także od podstaw skróconych, np.: *Коснятко* 1146 г. (IL). Do nader rzadkich we wczesnym okresie rozwoju staroruskiej antroponimii należą struktury od imion pełnych z dawnym tematem na -a: *Савка* 1194 г. (NL) i imion skróconych na spółgłoskę, np. *Васка Буславиць* 1171 г.²² Derywaty z przyrostkiem -ко mają w zabytkach wcześniejszą datę od formacji na -ка i do końca XIV wieku zdecydowanie nad nimi ilościowo przeważają²³.

Imię *Мичько* nie jest z pewnością formacją odapelatywną, bowiem w złożu apelatywnym nie można odnaleźć wyrazu, który mógłby stanowić podstawę tego imienia. Nie można go zestawiać z nazwą osobową *Мичура* 1495 г.²⁴, *Дмитрий Мичура* 1430 г.²⁵, ze względu na jej przynależność do innej kategorii antroponimicznej, por.: *Мичура*: dial. *мичура* 'człowiek posępny, małomówny'. Podstawą mogło być jedno z imion chrześcijańskich, np.: *Никита*, *Никола*, *Никифор*, które zostały poświadczone w najstarszych tekstach w postaci *Микула Чюдинъ* 1072 г. (NL), *Микула* 1155 г. (NL), *Микита Захарьинич* 1176 г. (NL), *Микита Лазоревич* 1200 г. (NL), *Микифоръ Кыянинъ* 1016 г. (NL), *Микифоръ* 1195 г.

²⁰ Inaczej sądzi A. Zalizniak, według którego *Дѣмъка* jest derywatem od chrześcijańskiego imienia *Дѣмитръ*, co mało prawdopodobne. Zob. А.А. Зализняк, *Древненовгородский диалект*, 2-е издание, Москва 2004, s. 210.

²¹ Л.В. Столярова, *Свод записей писцов...*, s. 44, 46, 51. Staropolskie imiona *Domka* 1292 г. i *Domko* 1313 г., oba derywaty od *Домаслав*, odnotowuje M. Malec, *Staropolskie skrócone nazwy osobowe od imion dwuczłonowych*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1982, s. 117, 120.

²² *Летописный сборник, именуемый Патриаршею или Никоновскою летописью*, Санкт-Петербург 1862, s. 247. Н.М. Тупиков, *Словарь древнерусских личных собственных имен*, С.-Петербург 1903, s. 550, podaje błędnie: *Васко Буслаевичъ*.

²³ T Skulina, *Staroruskie imiennictwo osobowe*, cz. II, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1974, s. 72–73, 76; S. Warchoła, *Geneza i rozwój słowiańskich formacji ekspresywnych z sufiksalem -k- i -c-*, Warszawa – Łódź 1984, s. 93–95, 103; А.И. Толкачев, *К истории словообразования форм со значением субъективной оценки (квалитативов) личных собственных имен греческого происхождения в древнерусском языке XI–XV вв.*, [w:] *Историческая ономастика*, Москва 1977, s. 126, *Этимология* 1973, Москва 1975, s. 128–129; А.А. Зализняк, *Древненовгородский диалект...*, s. 210–211.

²⁴ Н.М. Тупиков, *Словарь древнерусских...*, s. 308.

²⁵ С.Б. Веселовский, *Ономастикон*, Москва 1974, s. 200.

(NL). Byłaby to zatem formacja sufiksalna od skróconej podstawy imienia chrześcijańskiego na spółgłoskę (Мик-), z alternacją κ : ч pod wpływem powszechnej tego typu wymiany spółgłosek w apelatywach.

Imię zostało bezpośrednio poświadczane także w dokumencie z końca XV w.: ...земля Мичково, (...) жил тут Мичко (A I 585, 1495–1499 r., kopia z poł. XVI w., Kostroma)²⁶ i pośrednio w patronymicum drugiego stopnia: ...с Семеномъ с Андрѣвымъ сыномъ с Мицковымъ (A III 275, 1495 r., Wołogda, w dokumencie występuje zamiana ч>ц, tzw. cokanie), a także kilkakrotnie w nazwach miejscowych z obszaru Rusi północno-wschodniej, np.: ...деревню Мичково (A I 184, 1446–1447 r., kopia z poł. XVI w., Uglich, A I 321, 1462–1466 r., kopia z kon. XV(?) w., Kostroma, A I 590, 1495–1499 r., Kostroma), Алексеико из Мичкова (A I 592, 1495–1499 r., Kostroma), ...деревня Мичково (AFZ II 33, 1504 r., Ruza)²⁷, Мицково (ARG 23, 1506/07 r., Kostroma), ...в деревне (...) в Мичковской (ARG 40, 1508 r., kopia współczesna, Kostroma)²⁸. Imię *Мичко* (w zapisie Панъ Мичко 1399 r.) z terenu Rusi południowo-zachodniej przytacza Nikołaj Tupikow. Jest to jedyny zapis w tym słowniku²⁹.

Trzeci pisarz *Ewangeliarza Archangielskiego* pozostawił na karcie 177 zapis o ukończeniu pracy nad rękopisem, wymienił imię, rok i określił swoją przynależność do stanu duchownego: коньча(χ) · азъ [--]т[]ми · въ лѣ(т) · ̄ѣ̄ · презвѣт(ε) · грѣш(н)³⁰. Zapis wykonano pismem mało starannym, jest niezbyt wyraźny, czyta się go z trudnością. Zwraca uwagę częste skracanie wyrazów przez wyniesienie litery ponad linię tekstu z tytłem w formie łuku (abbreviatio per litteram superscriptam). Pisarz skraca je jakby z obawy, że jego własny (nie kopiowany) tekst nie zmieści się w jednym wierszu. W imieniu pisarza są litery zatarte, częściowo uszkodzone i dlatego różnie odczytywane. A.F. Byczkow uważa, że jest tu imię **Поттомі** (z pierwszą literą **т** nadpisaną nad **о**) lub też połączenie wyrazowe **поп**

²⁶ *Акты социально-экономической истории Северо-Восточной Руси конца XIV – начала XVI в., т. I–III*, Москва 1952–1964 (A – skrót nazwy zbioru akt, cyfra rzymska – tom, cyfra arabska – nr dokumentu).

²⁷ *Акты феодального землевладения и хозяйства XIV–XVI вв., cz. I–III*, Москва 1951–1961 (AFZ – skrót zbioru akt).

²⁸ *Акты Русского государства 1505–1526 гг.*, Москва 1975 (ARG – skrót zbioru akt).

²⁹ Н.М. Тупиков, *Словарь древнерусских...*, s. 308. Nie można wykluczyć tu derywatu od polskiego imienia *Mikołaj*. Por. T. Skulina, *Staroruskie imiennictwo osobowe*, cz. II, s. 75; O imieniu *Миколай* zob. Б.А. Успенский, *Из истории русских канонических имен*, Москва 1969, s. 220–221. Imię *Miczko* znane było antroponomii staropolskiej, zob. M. Malec, *Imiona chrześcijańskie w średniowiecznej Polsce*, Kraków 1994. Autorka podaje następujące przykłady: Nicolaus alias Miczko 1408 r. (s. 128), Miczko 1332 r., Miczka 1470–1480 r., (s. 288), przy czym imię *Miczko* ma w dokumentach datę znacznie wcześniejszą i o wiele bogatszą egzemplifikację (13 przykładów) aniżeli *Miczka* (1 przykład).

³⁰ Zapis na podstawie elektronicznej wersji rękopisu. W nawiasy okrągłe ujęto litery nadpisane, w kwadratowe – uszkodzone.

Томіи (z końcowym п над ѿ). Wydaje się, że w krótkim zapisie użycie przez pisarza dwóch wyrazów na określenie duchownego jest mało prawdopodobne i trudne do uzasadnienia. I. Srezniewski interpretuje pierwszą część imienia pisarza podobnie jak Byczkow (z nadpisanym τ nad ѿ), natomiast w drugiej części dopatruje się litery и на miejscu м i całość odczytuje jako Потттоміи³¹. Zdaniem E. Karskiego są tu dwie części: пе(τ) томіи(и)³². Pierwszą część identyfikuje z imieniem Петр, o drugiej części się nie wypowiada. W ostatnim wydaniu *Ewangeliarza Archangielskiego* (s. 395) przyjęto, że jest tu zapis пе(τ) томіи, pozostawiając imię bez komentarza³³. Kolejną próbę objaśnienia imienia pisarza, niepozbawioną pewnych dowolności, której wszakże nie można uznać za udaną, podjęła L. Stolarowa. Według tej autorki jest to samookreślenie się (самоопределение) pisarza, które odczytuje jako „Потомъный” (wyraz pisze dużą literą). Miałoby ono oznaczać ‘następny’ bądź ‘następujący’ po dwóch innych pisarzach³⁴.

W elektronicznej wersji, oddającej współczesny stan zachowania rękopisu, po czterokrotnym powiększeniu miejsca, na którym zapisano imię, bezpośrednio po zaimku азъ widoczne są dwie równoległe pionowe laski, z których prawa jest w górnej części krótsza od lewej, brakuje poziomej kreseczki łączącej u góry obie laski. Znak ten zawsze identyfikowano z literą п. Po niej jest sporo miejsca na szeroką literę, jednak samej litery nie ma. Pozostałością po uszkodzonej literze jest niewielki pałączek pomiędzy dolną linią a kropką, która być może stanowi jego zakończenie. Wcześniej dostrzegano w tym miejscu literę o zaokrąglonych kształtach. Ponad linią tekstu widnieje tu fragment nadpisanej litery τ. Pomiędzy dobrze widocznymi literami τ i м znajduje się pionowa laska z niewielką poziomą kreseczką u góry. Końcowe litery ии są dobrze zachowane.

Imię pisarza można zrekonstruować w postaci пѡттаміи (Потамий). Pisząc tekst pod własne („wewnętrzne”) dyktando, grupę liter ѿτ w imieniu Потамий oddał za pomocą litery (ligatury) ѡ (por., np.: zapisy ѡвѣта k. 105, ѡроча k. 167v itp.). Nie wykluczone, że w jakimś stopniu zasugerował się zapisami ѡ івана, ѡ мьртвѣныхъ w dwóch wierszach, znajdujących się tuż nad imieniem. Kiedy odruchowo umieścił nad ѡ literę τ zorientował się, że popełnił omyłkę (ѡ zamiast ѿ) i dopisał pozostałą część imienia. Nad wyniesioną (nadpisaną) literą τ nie ma tyłta w formie łuku. Taka litera τ bez tyłta mogła znajdować się tylko nad ѡ³⁵. Pomiędzy τ i м znajdowała się najprawdopodobniej litera ѡ identyczna jak w wyrazach азъ

³¹ И.И. Срезневский, *Древние памятники русского письма и языка...*, s. 33.

³² Е.Ф. Карский, *Славянская кирилловская палеография...*, s. 44, 303.

³³ Zapisaną łącznie postać imienia *Pe(t)tomii*, ze znakiem zapytania, podaje V. Kiparsky, *Russische historische Grammatik I*, s. 32.

³⁴ Л.В. Столярова, *Свод записей писцов...*, s. 37–38.

³⁵ В.Н. Щепкин, *Русская палеография*, Москва 1967, s. 134.

i **коньча**(χ), przypominająca grecką literę Δ z poziomą częścią pętli, leżącą całkowicie na dolnej linii, i startą pozostałą częścią.

Imię męskie *Потамий* zostało przejęte z gr. Πόταμος³⁶, por. ποταμός ‘rzeka, strumień, potok’. Podobnie jak inne greckie imiona na –ος, w staroruskim miało początkowo zapewne postać Потамъ (por.: Кодра́τος – Кодратъ, Κλήμεντος – Климентъ, Θεόδοτος – Феодотъ) i dopiero różniej pod wpływem imion zakończonych na –ий uzyskało postać *Потамий*, por. Кондратий, Климентий³⁷ itp. W kalendarzach cerkiewnych (месяцесловах) imię *Потамий* jest notowane od 1370 r.³⁸ Należy do imion rzadkich i mało popularnych. Tak więc w obu zapisach pisarze *Ewangeliarza Archangielskiego* umieścili swoje imiona chrześcijańskie.

³⁶ A. Fick, *Die griechischen Personennamen*, Göttingen 1874, s. 72.

³⁷ Нерепорганне формы імен на –ий (пр. Клоуменьтъї) ројавіаја сје јуџ во XII в. Зоб.: Б.А. Успенский, *Из истории русских канонических имен*, s. 241; А.А. Медынцева, *Грамотность в Древней Руси. По памятникам эпиграфики X – первой половины XII века*, Москва 2000, вклейка перед s. 97.

³⁸ Архим. Сергей (Спасский), *Полный месяцеслов Востока*, т. II, Москва 1876, s. 206, Приложение 4, s. 93, Указатель 1, s. 151.